

Mr. sc. Vesna Svalina¹

Učiteljski fakultet u Osijeku,

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

vsvalina@ufos.hr

TRADICIJSKO PJEVANJE U GLAZBENO-FOLKLORNIM PODRUČJIMA PANONSKE ZONE

Zajednička obilježja glazbeno-folklornih područja panonske zone

Postoji niz obilježja po kojima se manja glazbeno-folklorna područja znatno razlikuju, no postoje i ona obilježja koja su karakteristična za sva područja podjednako. Zajednička obilježja glazbeno-folklornih područja panonske zone očituju se prije svega u načinu izvođenja vokalne glazbe. Tako kada govorimo o tradicijskom pjevanju možemo govoriti o postojanju solističkih tradicijskih napjeva, napjeva za dva ili tri pjevača te o tradicijskim napjevima koji su namijenjeni izvođenju skupine pjevača.

Kao značajne elemente vokalne tradicijske glazbe potrebno je izdvojiti i ritam i glazbeni oblik. U solističkim pjesmama koje su dosta vezane uz tekst govorimo o tzv. ritmu riječi, a kod pjesama uz ples riječ je o tzv. ritmu pokreta. Po pitanju oblika treba razlikovati dvije skupine melostrofa. Kod prve skupine važnu ulogu ima tekst, odnosno njegovo

¹ Vesna Svalina profesorica je glazbene pedagogije. Zaposlena je kao asistentica na Učiteljskom fakultetu u Osijeku, na Katedri za umjetnička područja. Poslijediplomski magistarski studij iz glazbene pedagogije završila je na Muzičkoj akademiji u Zagrebu 2009. godine, a trenutno završava i doktorski studij *Rani odgoj i obvezno obrazovanje* na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu, modul *Odgojne znanosti*. Voditeljica je nekoliko pjevačkih ansambala s kojima osvaja visoke nagrade na državnim i međunarodnim natjecanjima. Njezin znanstveni interes usmjeren je na glazbeno stvaralaštvo, istraživanje kurikuluma glazbene kulture u primarnom odgoju i obrazovanju, kompetencije učitelja za poučavanje glazbe u osnovnoj općeobrazovnoj školi, na zorno pjevanje kao oblik nastavne, izvannastavne ili izvanškolske aktivnosti te na tradicijsko pjevanje.

oblikovanje. To konkretno znači da se javlja ponavljanje cijelog stiha ili nekih njegovih dijelova. Za drugu skupinu melostrofa važni su glazbeni elementi i one se sastoje od jedne ili nekoliko melodijskih cjelina uz koje se onda pojavljuje jedan ili više stihova. Tako nastaju oblici AA, AAAB ili ABCD. Kad pjesma prati ples pjesma se može javiti uz dodatnu pratnju instrumenata, a može biti i bez njih. Uz ples i kola izvode se i poskočice za koje je karakteristično da se stihovi ne pjevaju, nego se oni uzvikuju.

Obilježja vokalne glazbe u pojedinim regijama

U Slavoniji i Baranji najčešće se pjeva dvoglasno, obično u manjoj skupini, no u tim se krajevima mjestimično pojavljuje i troglasje, a pjesmu obično prate tambure. Dionice se kreću u paralelnim tercnim pomacima ili se pojavljuje prateća dionica s obilježjima bordunske pratnje. Za napjeve su karakteristični dijatonski pentakordalni i heksakordalni tonski odnosi ($f^1, g^1, a^1, b^1, c^2, d^2$), odnosno dodana čista kvinta ispod završnog tona. Takvo dvoglasno pjevanje, kod kojega se na završetku glazbene cjeline javlja interval čiste kvinte, naziva se pjevanje *na bas*. Tu je karakteristično još i pojavljivanje solista ili solistice (počimalje) kojega/koku prate ostali pjevači. Pjeva se glasno i grleno tako da se vodeći glas često prekriva glasovima pratnje. Različite varijante *bećarca* izvodile su se u heptakordu ($g^1, a^1, b^1, c^2, d^2, e^2, f^2$), dok se kod svadbenih pjesama javljao samo tetrakord (f^1, g^1, a^1, b^1):

Zapisao: Julije Njikoš, Prkovci, Slavonija

Umjereno

Što mi maj - ko za be - ća - ra bra - niš, što mi maj - ko za be - ća - ra bra - niš,
Ka - da i ti be - ća - ru - šu ra - niš, ka - da i ti, be - ća - ru - šu ra - niš!

I za izvođenje bećarca karakteristično je izmjenjivanje vodećeg pjevača (predvodnika) sa skupinom pjevača. U paru bi se pojavila dva stiha, jedan u obliku pitanja, a drugi u obliku odgovora. *Svatovac* se pjevao na unaprijed određene deseteračke stihove u raznim dijelovima svadbe, a izvodila ga je skupina pjevača bez instrumentalne pratnje. Strofu bi prvo započinjao solo pjevač nakon čega bi se onda priključili i ostali pjevači. Uz svadbu su vezane i tzv. *samice* (Turopolje, Podravina, Slavonija) ili *groktalice* (Baranja, Bačka) kao oblik jednoglasnog ojkjanja. Takvi napjevi započinjali bi uvodom na slog *oj, aj* ili *ej*. Oni se temelje

na dijatonskom nizu manjeg opsega i izvode se jednoglasno. Iza uvoda nastavlja bi se pjevati stih deseterac koji je mogao biti silabički ili s kraćim melizmima.

U području središnje i sjeverozapadne Hrvatske prevladava dijatonika i karakteristično je izvođenje jednoglasnih ili dvoglasnih napjeva manjeg opsega:

Zapisao: Vinko Žganec, Luka, Hrv. Zagorje

Lep je vr - ček o - gra - jen, lep je vr - ček o - gra - jen,
a - laj, lep je vr - ček o - gra - jen.

Postojali su različiti oblici dvoglasja. Tako imamo dvoglasne napjeve sa završecima na tonici i unisonu kao i napjeve za koje je karakterističan završetak velikom tercom u tonici (npr. kod žetvenih pjesama). Dvoglasje je moglo biti kromatsko i dijatonsko. U kolu su se najčešće pjevale pjesme izgrađene na pentakordu. Stariju tradiciju obilježavaju dijatonski napjevi manjeg opsega koji, ako su dvoglasni, završavaju u unisonu, dok noviju tradiciju obilježava stil pjevanja *na bas* kao i terčno dvoglasje s durskim obilježjima.

Područje Podravine izdvaja se od ostalih manjih glazbeno-folklornih područja panonske zone po elementima pentatonike, a za to su područje karakteristični i dijatonski nizovi, posebno pentakord f^1, g^1, a^1, b^1, c^2 . Kod napjeva s dijatonskim nizom završni ton javlja se na drugom stupnju. Osim pentakorda za Podravinu su karakteristični i heksakordi kod kojih je završni ton niza onaj koji je ujedno i prvi. U Podravini se pjevalo jednoglasno, a melodije su bile dosta velikog opsega i sjetnog karaktera. U okviru jednog takta izmjenjivale su se binarne i ternarne ritamske skupine što je rezultiralo pojavom asimetričnih mjera s nejednakim jedinicama:

Zapisao: Vinko Žganec, Torčec, Podravina

Le-pa de-kli-ca za-stav ši-va-la, ra-ni naš o-bed o-kre pol da-na.

Povezanost tradicijske vokalne glazbe s narodnim običajima

Vokalna glazba panonske zone vezana je po svojoj funkciji uz različite narodne običaje, odnosno uz životni i godišnji ciklus običaja. Za životni ciklus vezane su svadbene i ljubavne pjesme te naricaljke. Postojale su još i pjesme koje su se izvodile uz različite godišnje običaje. Te su pjesme imale obredni karakter. Uoči prvog svibnja bio je običaj da djevojke idu u *filipovčicu* (Otok u Slavoniji), na Duhove selom su prolazile *kraljice* ili *ljelje* pjevajući kraljičke pjesme, (Otok, Drenje, Beravci, okolica Osijeka, Sombor, Subotica), uz obred paljenja krijesova djevojke su pjevale *krijesne pjesme*, a o Jurjevu pjevale su se *ladarske pjesme*. Za razliku od ostalih obrednih pjesama *dodolske pjesme* nisu vezane uz određeni datum u godini, nego su se izvodile u vrijeme velikih ljetnih suša kako bi se na taj način pokušalo prizvati kišu.

U nekim šokačkim selima (npr. u Privlaci i Otoku pored Vinkovaca) bio je običaj da djevojke rano u zoru na Cvjetnicu obilaze selo i kite momcima bunare i ograde (đerme i tarabe) proljetnim cvijećem. Kad bi ušle u dvorište djevojke bi zapjevale obrednu pjesmu:

Zapisao: Julije Njikoš, Privlaka, Slavonija

Široko

Ja u - ra - ni Je - lo, Je - lo, ra - no na Cvi - tni - cu

vi - ta Je - lo.

Ranom zorom, Jelo – Jelo,
ranom zorom na Cvitnicu, Jelo ...
Na Cvitnicu Jelo, Jelo,
na Cvitnicu samu, vita Jelo ...
Vodu grabit, Jelo, Jelo,
bunar kitit cviećem, vita Jelo ...
Rosnim cviećem Jelo, Jelo,
rosnim cviećem Jelo, vita Jelo ...

U kablju pokraj bunara „svekrve“ bi im ostavile jaja koja bi djevojke onda uzimale i stavljale u svoje košare. Nakon što bi nagrafile nekoliko kablova vode u valov one bi opet nastavile pjevati.

Prema zaključku

Prikupljanju, proučavanju i objavljivanju narodnih napjeva s pojedinih područja panonske zone posvetili su se brojni melografi od kojih su neki djelovali u 19., a neki u 20 stoljeću. Prikupljanju narodnih napjeva među prvima se posvetio Franjo Ksaver Kuhač, prvi hrvatski etnomuzikolog. Kasnije su se time bavili i brojni drugi melografi. U 19. stoljeću time su se bavili i Franjo Dugan, st., Josip Lovretić, Dragutin Peternek te Josip Bertić, a u 20. stoljeću Luka Lukić, Zlatko Špoljar, Ivo Balentović, Slavko Janković, Vinko Žganec, Marija Ilakovac, Stjepan Stepanov, Mato Leščan i Ivan Ivančan. Temeljem njihovog djelovanja, kao i djelovanjem melografa iz novijeg vremena, odnosno s kraja 20. i početkom 21. stoljeća, nastao je veliki broj što rukopisnih, što tiskanih i objavljenih zbirki narodnih pjesama iz različitih regija. I danas se sakupljaju narodni napjevi te se provode brojna etnomuzikološka istraživanja, pa i ona vezana uz glazbeno-folklorni život pojedinih regija panonske zone. Rezultati tih istraživanja prezentiraju se redovito i široj javnosti objavljivanjem radova istraživača u različitim znanstvenim i (ili) stručnim publikacijama.

Predani rad istaknutih melografa omogućuje održavanje na životu nekih od običaja iz pojedinih glazbeno-folklornih regija, odnosno njegovanje tradicijskog pjevanja i u današnjem vremenu. To je najvidljivije u djelatnostima brojnih kulturno-umjetničkih društava koji svoje djelovanje često prezentiraju na različitim kulturnim svečanostima u svojim mjestima, na smotrama folkloru širom Hrvatske te širom svijeta na brojnim međunarodnim gostovanjima. Na taj se način ipak uspijeva ostvariti ono čemu svi mi koji se bavimo tradicijskom glazbom najviše težimo, a to je sačuvati od zaborava našu bogatu glazbeno-folklornu baštinu i naše tradicijske običaje.

Literatura:

- Bezić, J. (1971.) Hrvatska muzika. Narodna. U: Kovačević, K. (ur.). *Muzička enciklopedija*. (2. izdanje). Zagreb: Jugoslavenski i leksikografski zavod, 2. sv., 168-175.
- Bezić, J. (1971.) Etnomuzikologija. U: Kovačević, K. (ur.). *Muzička enciklopedija*. (2. izdanje). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1. sv., 543.
- Bezić, J. (1971.) Folklorna muzika. U: Kovačević, K. (ur.). *Muzička enciklopedija*. (2. izdanje). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1. sv., 592-593.
- Bošković-Stulli, M. (1967-68). Uz dvadesetu godišnjicu Instituta za narodnu umjetnost (1948-1968). *Narodna umjetnost*, 5-6, 667-697.
- Ceribašić, N. (1992). Slavonska folklorna glazba kroz koncepcije smotri i istraživanja. *Narodna umjetnost*, 29, 297-322.
- Ceribašić, N. (1994). Norma i individuacija u deseteračkim napjevima s područja Slavonije. *Narodna umjetnost*, 3, 145-282.
- Ceribašić, N. (2003). *Hrvatsko, seljačko, starinsko i domaće: Povijest i etnografija javne prakse narodne glazbe u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Ivančan, I. (1964-65). Geografska podjela narodnih plesova u Jugoslaviji. *Narodna umjetnost*, 3, 17-38.
- Marošević, G. (1994). Ojkanje u izvandinarskim područjima Hrvatske. *Etnološka tribina*, 17, 91-102.
- Njikoš, J. (1988). *Gori lampa nasrid Vinkovaca*, Privlaka: Kulturno informativni centar „Privlačica“.
- Širola, B. (1942). *Hrvatska narodna glazba*. Zagreb: Matica hrvatska.

Prilozi: Notni zapisi napjeva iz Slavonije

Prilog 1

AJDE MARO VEČERATI

Bizovac, Slavonija

Zapisala: Vesna Svalina
Kazivačica: Lucija Mitrić,
rođ. 1935.

$\text{♩} = 69$

Aj - de Ma-ro ve - če - ra - ti na po-sljed-nju ve - če - ri cu
kod maj-ke svo - je, kod maj-ke svo - je.

*Ajde Maro večerati na posljednju večericu
kod majke svoje, kod majke svoje.*

Ajde Maro večerati na posljednju večericu kod majke svoje.
A sutra ćeš ti kod vojne, kod doma svojeg.
Vojna će te ukoriti: „Gdje si žela i kopala, tamo večeraj!“

Prilog 2

PROŠETA MOMČE KROZ SELO

Bizovac, Slavonija

Zapisala: Vesna Svalina
Kazivačica: Lucija Mitrić,
rođ. 1935.

$\text{♩} = 104$

Pro - še - ta mom - če kroz se - lo, pro - še - ta mom - če,
pro - še - ta mom - če. Pro - še - ta mom - če kroz se -
lo, na - ta - ko še - šir na če - lo.

*Prošeta momče kroz selo, prošeta momče, prošeta momče,
prošeta momče kroz selo, natak o šešir na čelo.*

Prošeta momče kroz selo,
natak o šešir na čelo.
Spazi ga djeva s prozora.
„Alaj je majko lijep momak,
primi ga majko na konak!“
„Mani se kćeri momčeta!“
„Momčetu treba večera,
i bijela meka postelja.“
„Moje mu usne večera,
a bijele grudi postelja.“

Prilog 3

BLEDA DJEVA NA KAMENU SJEDI

Bocanjevci, Slavonija

Zapisala: Vesna Svalina
Kazivačica: Agica Vidošić,
rođ. 1934.

$\text{♩} = 116$

Ble - da dje - va na ka - me - nu sto - ji
i u ru - ci svi - len ru - bac dr - ži.
Nji - me si je gla - vu o mo - ta - la
pa je ja - dna gor - ko pla - ka - la.

*Bleda djeva na kamenu stoji i u ruci svilen rubac drži.
Njime si je glavu omotala pa je jadna gorko plakala.*

Bleda djeva na kamenu stoji
i u ruci svilen rubac drži.
Njime si je glavu omotala
pa je jadna gorko plakala.

Kako možeš takog srca biti,
kako možeš mene ostaviti?
Srce boli, ja moram umrijeti
i u hladan grob ću leći ja.

Nevjerniče, kad kraj groba prođeš
ti se sjeti svoje ropkinje.
Ti se sjeti tvoje najmilije,
koja te je žarko ljubila.

Prilog 4

SITNA JE KIŠA PADALA

Bocanjevci, Slavonija

Zapisala: Vesna Svalina
Kazivačica: Agica Vidošić,
rođ. 1934.

$\text{♩} = 126$

Sit - na je ki - ša pa - da - la, sit - na je
ki - ša pa - da - la, sit - na je ki - ša
pa - da - la.

*Sitna je kiša padala, sitna je kiša padala,
sitna je kiša padala.*

Sitna je kiša padala.
Anka je ovce čuvala.
Kraj njih je mlada zaspala.
Momče po gori hodilo.
I lepu Anku spazilo.
Momče u goru zamače.
Al Anka gorke zaplače.